

починає виростати на надчеремоську Рів'єру, коли ж зачнуть злизатися сюди поляки й жида, то переміниться на Маймурче (Яремче), але я тоді не буду вже сюди приїжджати» (лист до Ф.Вовка від 23 липня 1908 р.; [3; 72]).

У Ф.Вовка: «Добре було б, якби Товариство із молодими Вашими антропологами робило так саме, як з Раковським, себто посилало їх на один семестр (весенній) до мене, а потім їх же хоч на семестр — до Парижу...» [3; 160].

«...У мене дуже довго була думка почать складати етнографічні мапи України, розуміючи під сім виразом не те, що звичайно їм називають, а справжні етнографічні мапи, себто мапу різних типів будівлі, мапи одєжі, хліборобства, народного мистецтва, тощо» [3; 161].

Характер будь-якого діалогу, в т.ч. епістолярного, залежить від багатьох чинників, як-от: суспільна ситуація, ідеологічні позиції учасників розмови, їх ставлення один до одного, до інших, явно чи неявно присутніх при розмові. Отож «пластика» діалогу визначається контекстом. Однак його безсторонній аналіз дає підстави твердити: залишаючись фактом приватного життя своїх авторів, листи Володимира Гнатюка і Федора Вовка становлять фактор культурного життя української нації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вовк Х.К. Студії з української етнографії та антропології. – К.: Мистецтво, 1995.
2. Енциклопедія українознавства / за ред. проф. В.Кубійовича. – Т.І. – Львів: НТШ, 1993.
3. Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком / Упоряд. та коментарі В. Наулка, Н. Руденко, О. Франко; Передм. В. Наулка. – Львів - Київ, 2001.
4. Поважна В. М. Розвиток української літературної критики у 80-90-х роках XIX ст.: До проблеми критеріїв і методу. – К., 1973.
5. Спогади про М. Коцюбинського. – К., 1989. – С. 175-179.
6. Франко І. Я. Листи // Збір. творів у 50 т. – Т. 49. – К., 1986.
7. Яценко М. Володимир Гнатюк: Життя і фольклористична діяльність. – К., 1964.

Луїза ОЛЯНДЕР, професор (Луцьк)

ВАСИЛЬ СЛАПЧУК І ВОЛИНСЬКИЙ ТЕКСТ

Лауреат Шевченківської премії В. Слпачук посідає місце не на маргінесах суспільної свідомості а в її центрі. Ще В. Базилевський, аналізуючи книгу В. Слпачука «Солом'яна стріха Вітчизни», зазначав: «Це ім'я в обігу», про нього «... писали авторитетні літературознавці й критики. На нього звернув увагу Ю. Шевельов» [1, 5], а також М. Жулинський, Г. Сивокінь та ін. Проте багато аспектів слпачуківського творчого доробку не просто залишаються відкритими для їхнього осягнення, а й потребують негайного розгляду. Одним з таких аспектів є Волинський текст, узятий у співвідношенні з художнім світом письменника.

В. Слпачук пішов стежею творчості тоді, коли Волинський текст як потужний історичний і духовний факт не лише вже існував, а й у певних своїх сталих характеристиках — без уживання самого терміну — був представлений в художньо-філософських і соціа-

льно-історичних концепціях насамперед Лесею Українкою («Лісова пісня»), У. Самчуком («Волинь»), Б. Харчуком («Волинь») та іншими видатними постатями української літератури. Наступні письменники — чи то Л. Костенко («Хочу на озеро Світязь», «Берестечко»), а чи В. Лазарук («Світязь»), Й. Струцюк («Стохід») уже входили в цей багатоголосий Волинський текст, визначаючи нові аспекти його бачення й суттєво збагачуючи та поглиблюючи його образ новими відтінками змісту і фарб.

Мета статті полягає в тому, щоб через поетику скласти уявлення про характер присутності В. Слапчука як творчої особистості у Волинському тексті, осмислити певною мірою особливість внеску письменника в загальну створену картину.

Правомірність порушення проблеми обґрунтовується вже тим, що доля В. Слапчука є виразом нової трагедії ще одного покоління хлопців з Волині, у глиб якої входить його коріння. Іноді в його віршах, зокрема «Серце і кулемет», все це — і трагічна доля, і коріння — висловлено лише однією біографічною деталлю/натяком *грудень*:

Серце мліє, серцю страшно,
Бо живе ще днем вчорашнім,
Ще не звикло бідне серце
Дихать порохом і перцем.
Перекреслено всі мірки,
Серцю боляче і гірко.
Постаріло серце в грудях,
А йому — двадцятий *грудень* (тут і далі курсив мій. Л.О.).
[7, 6]

Треба зазначити, що в художній системі вірша роль *грудня* — останнього в році холодного і самого темного місяця зими — не обмежується вказівкою на біографічний факт (час народження поета): у сполученні зі словом *постаріло* дата/деталь викликає почуття холоду, який огорнув душу ліричного героя. Водночас ця деталь виступає своєрідним поведирем у підтексті, у тому змісті, що криється в мовчанні.

За свідченням усіх документів, В. Слапчук народився в селі Новий Зборишів Горхівського району Волинської області. Насправді ж побачив уперше світ 23 грудня 1961 р., як більшість його односельців — хлопчиків і дівчат — у Берестечку, де був пологовий будинок.

І тепер, коли в долі важко пораненого В. Слапчука через щоденну боротьбу з жорстокими обставинами буття і завдяки величезним зусиллям волі багато що склалося успішно, здається, не випадково його життя почалося з Берестечка. І щось символічне є в тому, що перший фах, який він одержить, — шліфувальник. Чи була поразкою битва козаків під Берестечком, якщо вони, відступаючи, не почувалися переможеними?¹ І чи не одержав перемогу нескорений В. Слапчук, підвівшись духом?.. І хіба тільки для себе?..

Його доля, доля афганця, дотична до трагічних сторінок історії Волині. Проте трагедія тієї частини волинського покоління початку 60-х рр., що опинилося в афганській війні, має свої відмінні риси.

Волинь з давніх часів була ареною великих воєнних зіткнень — це зумовлює характеристику Волинського тексту. Перша та друга світові війни не стали винятком: волинська земля просякнута кров'ю своїх і чужих синів, про що свідчить меморіальна пам'ять.

¹ Ю. Тис-Крохмалюк писав: «Ні Хмельницький, ні старшина, ні теж козацтво не почувалися переможеними після Берестечка. І тому й до берестецької кампанії стосуються слова Наполеона, що гордо говорив про своїх вояків: «вони хоч і відступають, та ніколи не відчувають себе переможеними» [8, 153].

Покоління ж В. Слапчука пролило свою кров під чужим небом, на чужій землі і за невідомо чий інтереси, що суттєво вплинуло на внутрішній стан майбутнього письменника, створивши духовну кризу, з якої теж треба було виходити. Афганістан багато що змінив у світогляді В. Слапчука. Пережите і передумане стало значною часткою того ґрунту, на якому почала вибудовуватися його поезія і гуманістична художньо-філософська концепція світу і людини. Він усвідомив, що війна, яка змушує вбивати, поділяє людей на вбитих і тих, хто убив, тим самим вона не тільки обтяжує душу важкими переживаннями, а й деструктивно впливає на її моральний стан. Розмірковуючи над цим, поет висловлюється двома афоризмами. Перший містить у собі начебто виправдання; другий — неможливість виправдання:

Не кожен, хто вбив людину
вбивця.
Але кожна вбита людина
вбита». [7, 24]

За зовнішню стриманість приховано душевний відчай: *вбив* — *вбивця* — *вбита* — *вбита*. Важкі переживання ліричного героя виражені в цьому короткому вірші характером строфи, де виділені в окремій рядки слова/рими *вбивця* і *вбита*; створенням довгих пауз; високою частотністю живання лексем, які означають скоєне вбивство. Воно вже ніколи не може бути забутим, тому ліричний герой весь час повертається до цієї події у власному житті:

Сьогодні він убив людину,
Осиротив чийсь родину.
І ще не висохла земля,
Де я ворожу кров пролляв.
[7, 5]
Я вбив сьогодні чоловіка.
Людину я сьогодні вбив
[5, 42]
як легко вбити людину
і як важко після цього
жити.
[5, 21]

Словосполучення *убив людину* — це один із найважливіших концептів, утворюючих концептосферу в афганському циклі В. Слапчука. Подія, що позначена усвідомленням: *Я вбив...чоловіка* — поділила життя ліричного героя на *до* і *після*. Навколо словосполучення: *Убив людину* — формується інтесіональне поле з почуттям *вини*, потреби *спокути* і порушенням питанням: *Хто винен?* Герой, знаходячи відповідь, з гнівом вказує на головних винуватців — це *вожді з ікон*, [7, 42], *канібали-дикарі*, *вовкулаки та ватпери* [7, 52]. Проте він не уникає власної відповідальності і виносить собі суворий вирок:

Я — руки вимиті Пілата,
Я — цвяшок у руці Месії.
[5, 88].

Потужним мужнім голосом поета знову заговорила Волинь, і голос цей, ставши ознакою Волинського тексту, зазвучав разом з голосами М. Шолохова («Тихий Дон») і В. Астаф'єва («Ода огороду», «Прокляты и убиты»). Знаменно, всі три письменники у згаданій ситуації вживають слова люди, людина, чоловік, до себе подібні, а не солдат, противник тощо.

У «Тихому Доні» є такий воєнний епізод:

«А було так: стоткнулись на поле смерти люди, еще не успевшие наломать рук на уничтожении себе подобных, в объёмшем их животном ужасе натыкались, сшибались, наносили слепые удары, уродовали себя и лошадей и разбежались, испуганные выстрелом, убившим человека, разъехались нравственно искалеченные.

Это назвали подвигом» [9, 279].

І якщо зв'язати в один контекст вірші В. Слапчука «Стежкою війни», «Яничар», «Я живу у власній хаті», «Розсипаю кулі», «Кидаю гранату» та ін. з уривком з «Тихого Дону», то в різних ракурсах вималюється образ солдата (людини), що забив у бою ворожого солдата: у М. Шолохова — зовні, у В. Слапчука з глибин душі тієї людини, що вбила. У діалозі/зіставленні тема набуває об'ємності, стереофонічності звучання голосів.

Проте як у прозі В. Астаф'єва чутно його малу батьківщину — Сибір, а в М. Шолохова — Дон, так у цій поліфонії голосів вирізняється своїм неповторним тембром голос письменника-волинянина. Віршами і прозою В. Слапчука Волинь сказала своє Слово на захист людяності, мужньо дивлячись в очі Правди.

Сказане свідчить, що життєтворчість письменника є проявом волинського погляду на Буття, бо генетично В. Слапчук — волинянин, і це усвідомлено ним: Я того краю рідний син [7, 26]. У підґрунті натури своєї він сформований звичаями, історією, піснями цього краю і насамперед його людьми — мамою Лідією Олександрівною, вчителями, зокрема Софією Михайлівною Цимбалюк, Марією Дмитрівною Шелест та ін. Ментальність українця-волинянина, що визначається, з одного боку, прагненням зберегти свою культуру; з другого — відкритістю до інших культур, послужило для В. Слапчука тією стартовою площадкою, з якої він вступив у великий простір української та світової літератури. Ментальність українця-волинянина була для нього опорою в мужніх змаганнях зі своєю долею.

Як мужність Лесі Українки, так і мужність В. Слапчука стає виразником Волинського тексту, найголовнішою складовою якого є особливий тип українського народного характеру, що в слапчуківських поезіях надзвичайно виявиться в позиції Я-автора, у думках і почуттях ліричного героя.

Творчість В. Слапчука є вагомим внеском у Волинський текст. І хоча — на відміну від своїх славетних попередників — на цей час він ще нічого не написав під титулом Волинь, вона присутня в нього повсякчас.

Волинь глибоко лежить у підґрунті творчості письменника, даючи йому, за словами самого поета, всі барви світу. У цьому сенсі особливо цікавою є книга «Крапка зсередені» (2000), зокрема такий її розділ, як «Даровані слова» з ключовою тезою:

Ось вони —
портрети моїх предків¹.
[2, 50]

Ім'я Волині, її образ з'являються у віршах «Мабуть, від неба гори сині», «Якщо в пісках Афганістану»; «Моя Україно і Волинь»; вона мерехтить в темі *Дім* («Скотилось сонце кулею згори», «Молитва на повернення»), виникає разом з думкою про матір («Повертався небом пішки», «У день, коли я народився», «Прилітала здалеку пташка»); у прозі Волинь постає через автобіографічні мотиви, разом з портретами волинян — мами Лідії Олександрівни (це образ наскрізний), поетеси Ніни Горик, лікаря М.Я. Павлусь, отця Михайла та ін. («Мовчання адресоване мені»), в топосі: «Тролейбус проїжджає міст

¹ Книга «Крапка зсередини» та Волинський текст – тема окрема. Порушуючи її, треба насамперед дослідити такі аспекти проблеми: Волинь: барви світу у книзі В. Слапчука «Крапка зсередини»; В. Слапчук. «Крапка зсередини»: «Ось вони – портрети моїх предків» та ін.

над Стиром, минує кінотеатр Мир...» [6, 115], — і в прототипах роману «Осінь за щокою», де закодована ще об'єктивно не розкрита і не усвідомлена і буттєва, і героїчна, і трагічна історія краю. Специфічний вираз його трагедії зосереджений — В. Слапчук переконує в цьому — у серці Матері, волинянки, яка не дочекалася з фронту своїх синів, що загинули під час Другої світової війни, один воюючи в лавах Радянської Армії; другий — в УПА.

В. Слапчук, що сам чимало відпив із чаші страждань, ставить безмірно вище за переживання солдат те, що пережите Матір'ю. І не лише у творах, але й у численних виступах перед читачами він наполегливо підкреслює цю думку, тому що

«Відстань з війни додому душа міряла розмахом
крил журавля.

«А скільки то було б кроків», — питало себе тіло.
Мати горем переміряє».

[4, 81]

Ось чому в тканину роману «Осінь за щокою», поряд з іронічними фрагментами з буденного життя волинської людини, вкраплено фрагмент, що охоплює все — від початку до кінця — трагічне життя *Матері* і *Бабці* на ім'я *Марія*. Цей поетичний фрагмент за силою і глибиною вираження почуттів є реквіємом за загиблими і водночас гімном, хоралом *Матері*, простій сільській жінці — українці (волинянці), яка поралася в землі, плекала гарний сад, ростила дітей, «молилася за живих і покійних, за благодійників і кривдників» і на плечах якої трималася Батьківщина:

«Бабцю мою звали Марією. <...>

— Маріє! — окликав бабцю голос. <...>

Коли вперше вчула голос, ходила вагітна моєю мамою. Жах і трепет огорнув мою бабцю, мамі моїй на все життя передався.. <...>

— Маріє!..

За братів та сестер своїх молилася бабця. Всіх їх шестеро було в батька (у прадіда мого Степана). Антоніна дітей ростить, Петро з фронту не повернувся, Володимир загинув в УПА, Ганну з Ольгою до Сибіру вивезли.

Через дорогу мешкали Степанка з Тодоркою. Тодорка до бабці лаятися приходила. Поки та висвариться, бабця гору роботи переробить.

Марією звали мою бабцю. У селі ж її Манькою кликали» [6, 168-169].

Цей уривок роману є поезією в прозі. Матір-волинянка зображена В. Слапчуком водночас і в поетичному піднесенні, і в буденності: з одного боку, *Вони* у високості духу свого уподібнені *Божій Матері*, *Вони святі*, *Вони — Марія*, бо *Вони* так само несуть свій хрест, втрачаючи в війнах синів своїх і щоденною працею годуючи народ; з другого — це звичайна жінка, яку «*кликали Манькою*. У парадигмі *Марія — Манька* криється величезна узагальнююча сила образу: *Марія — єдина*; *Манька — множина*. Ця *єдність/множина* виводить образ Матері за межі Волині, України в широкий світ. В результаті, не втрачаючи свого природного коріння, слапчуківський образ набуває польського масштабу, постаючи в один ряд з його трагічним зображенням Матері у вільського поета Ю. Пшибося у вірші «*Арка*» («*Łuk*»), сербського письменника Д. Чосича «*Час смерті*» («*Време смрти*»), у О. Фадеева в ліричному відступі «*Мама, я помню руки твої*» («*Молодая гвардия*») та ін.

У рядках про Матір з найбільшою силою виражено протест проти антилюдяності. Пафосом своїх віршів В. Слапчук доводить, що протиприродність війни є найвищою образою для Матері, яка народжує дітей для життя, а не для того, щоб поставляти гарматне м'ясо.

Головним мотивом у віршах «Якщо в пісках Афганістану»; «Моя Україно і Волинь, «Мабуть, від неба гори сині «та ін., де Волинь постає як безпосередній об'єкт помислів і зображення, є *туга* за Батьківщиною. Цей мотив спонукає автора вдатися до певної ідеалізації краю, дорівнюючи його до раю:

Якщо в *пісках* Афганістану
Впаду на землю і не встану,
Тоді душа моя полине
В зарослі *просіки Волині*
Бо і кущі там — *райські кущі*,
Вода свята і хліб насущний...
Знайде лиш там притулок вічний
Моя душа двадцятирічна.

А що душа? Душа хотіла
Туди вернутись разом з тілом.
[7, 10]

Образ будується на контрасті пейзажу: *піски Афганістану* протиставлені *райським кущам Волині зі святою водою і хлібом насущним*. Свята вода — жива вода; піски — мертва матерія. На Волині *Життя* — в Афгані *Смерть*.

Вираз же *хліб насущний*, інтертекст молитви: *хлеб наш насущный даждь нам днесь*, — набуває великого духовного змісту.

Парадигма *піски Афганістану* — *райські кущі Волині* асоціативно викликає у свідомості іншу її редакцію: *Пекло* — *Рай*.

Особливість поезики В. Слапчука полягає ще в тому, що *ідеалізація* у вірші виконує роль художнього прийому, за допомогою якого найвиразніше передається психологічний стан ліричного героя.

З цієї ж метою в художній системі В. Слапчука трансформуються образи-кліше, такі, як *синьоока Волинь*, в *синь* і *синь очей*. Треба враховувати, що в поета не одна, а дві *сині*, які маркують два протилежних простори/світи: *чужий* — *свій*: *синь* Афганського неба — *синь* Волинської землі. У вірші «Мабуть, від неба гори сині» *Синь* певною мірою олюднюється, вона, зокрема, може рівнятися з іншою *Синню*:

Та не зрівняється та синь
Із синню рідної Волині
[7, 26]
Синь матеріалізується, її можна переслати в глеку:
Моя Волинь, моя далека!
Я написав тобі в листі
(Давно просити вже хотів),
Щоб ти прислала сині в глеку.

Отої сині — над тобою
І сині з чистих вод твоїх,
Щоб подивитись перед боєм
У синь очей твоїх я міг.

У цьому вірші образ/кліше *синьоока Волинь*, оновлюється, завдяки чому *Синь*, виступаючи контекстуальним синонімом Волині, набуває значення оберегу.

Отже, навіть короткий огляд життєтворчості В. Слапчука, дозволяє дійти висновків, що він і Волинський текст не розривні, що поет значно збагатив і продовжує надалі збагачувати його.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базилевський В. «Слово є людиною...» // Слапчук В. Солом'яна стріха Вітчизни: Поезії — Луцьк: Вид-во «Волинська обласна друкарня», 2003. — С. 5-14.
2. Слапчук В. Крапка зсередини. — Львів: Престиж-інформ, 2000. — 120 с.
3. Слапчук В. Мовчання адресоване мені. — Дрогобич: Відродження, 1996. — 320 с.
4. Слапчук В. Навпроти течії трави. — Луцьк: Надстир'я, 2001. — 208 с.
5. Слапчук В. Німа зозуля. — Дрогобич: Відродження, 1994. — 112 с.
6. Слапчук В. Осінь за шокою. — К.: Факт, 2003. 2006 с.
7. Слапчук В. Як довго ця війна тривала: Поезії. — Луцьк: Редакційно-видавничий відділ Волинського облуправління по пресі, 1991. — 128 с.
8. Тис-Крохмалюк Ю. Бої Хмельницького. — Мюнхен, 1954. — Львів, 1994.
9. Шолохов М. Тихий Дон: В 4 кн. — М.: ГИХЛ, 1962. — Кн.1. — 475 с.

Надія БЛИК, доцент (Тернопіль)

ІЗ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ БОГДАНА ЛЕПКОГО

Упродовж останніх років одним із важливих напрямків поступу української науки стало повернення забутих або викреслених із культурного процесу імен, творів, подій, проте наукове вирішення сучасних духовних проблем не зводиться до простої реставрації культурних надбань попередніх епох. Воно потребує переосмислення інтелектуального досвіду минулого з урахуванням теоретико-методологічних засад сучасної науки.

Мета статті — проаналізувати культурологічні студії Б.С.Лепкого, на їх прикладі показати загальноєвропейський рівень досліджень українських вчених на початку ХХ століття, коли було закладено основи культурології як науки. Тим самим спростувати поширену серед дослідників тезу про описовий характер сфери знань з української антропології [4, 13] та відсутність наукової новизни в українській культурологічній думці, котра, начебто, традиційно замкнена лише у площині вирішення проблеми існування української нації, культури, мови тощо. Поставлене завдання є новим напрямком у вивченні спадщини Б.Лепкого, оскільки увага сучасних лепкознавців спрямована на літературознавчий аналіз прози Б.Лепкого, про що свідчать дисертації Б.Вальнюк, Н.Буркалець, Т.Литвиненко, О.Костецької, О.Царик та ін. Культурологічний підхід до вивчення доробку митця передбачає зміну фокусу оцінки спадщини Б.Лепкого-вченого у контексті проблеми національної ідентичності автора.

Об'єктом дослідження є праця Б.С.Лепкого під назвою «Шляхи української державної ідеї», віднайдена у рукописному вигляді в одному з київських архівів. Джерело, на шести сторінках якого відображено погляди митця на низку особливо актуальних проблем сучасної як зарубіжної, так і вітчизняної культурології, до нині не було введено у науковий обіг жодним із лепкознавців.

Студію Б.С.Лепкого слід датувати 1920–1921 роками. Про це свідчить вступ до праці, де зазначено: «Починаючи у фейлетонах «Українського Слова» статті на отсю тему, я свідомий усіх труднощів, які беру на себе. Нерозробленість теми, брак історичних і недоступність дипломатичних матеріалів, важкі теперішні життєві й письменницькі